

Povoynové osudy rodín z Horného Sliezka na príklade akcií odnemčovania

MALGORZATA ŚWIDER

Predmetom príspevku zaoberajúceho sa osudmi sliezskych rodín v prvých povojnových rokoch sú udalosti, ktoré sa odohrali v opolskom regióne, teda tej časti Horného Sliezka, ktorá po jeho rozdelení v roku 1922 ostala pripojená k územia Nemeckej ríše. Ide o tú časť dávnej opolskej administratívnej jednotky – Opolský okres (poľ. Regencja Opolska, nem. Regierungsbezirk Oppeln, pozn. red.), ktorá roku 1945 prešla pod poľskú správu. Od chvíle, ako poľské orgány prevzali do správy územie, ktoré predtým patrilo Nemecku, bolo potrebné vyriešiť problém nemeckého obyvateľstva. Z politických dôvodov sa rozhodlo, že majú byť vysídlení všetci Nemci okrem pôvodných občanov Nemecka z tohto územia, ktorí sa hlásili k poľskej menšine. Z rovnakého dôvodu sa mali prijať náležité kroky, ktorých cieľom by bolo oddelenie Poliakov od Nemcov. Robilo sa to tak, že sa verifikovala národnosť obyvateľov. Bola to prvá vlna opatrení, ktoré priamo zasiahli sliezsku rodinu. Vzhľadom na fakt, že každý dospelý bývalý občan Tretej ríše, bol povinný preukázať svoju národnosť podpísaním a predložením žiadosti o verifikáciu, a následne podpísať vyhlásenie o vernosti poľskému národu a štátu, dochádzalo v rodinách často k neľahkému rozhodovaniu a rozdeľovaniu. Takéto konanie, ktoré bolo samo osebe pre niektorých aktívnych členov poľskej menšiny v Ríši ťažké a ktoré často vnímali ako urážku ich poľskej identity, bolo príčinou vnútorného rozpadu sliezskej spoločnosti. Časť rodín sa rozhodla odísť dobrovoľne, iné z najrôznejších dôvodov, spojených tiež so zneužitím právomocí, odišli pod nátlakom. Ďalšou závažnou intervenciou ničiacou vnútornú harmóniu rodín bola akcia odnemčovania, a v jej rámci najmä zmeny mien a priezvisk. Sliezka spoločnosť túto akciu veľmi ťažko znášala. Zasahovala do vnútornej štruktúry rodiny aj do vonkajších znakov príslušnosti k rodine, a to zákazom dávať mená typické práve pre túto skupinu obyvateľstva alebo aj nútenou zmenou priezvisk.¹

Akcia sa začala už v roku 1945, prinavracaním poľsky znejúcich priezvisk, ktoré boli na

¹ Viac na túto tému: ŚWIDER, Małgorzata. *Die sogenannte Entgermanisierung im Oppelner Schlesien in den Jahren 1945-1950*. Europaforum-Verlag 2002.

návrh správnych orgánov Tretej ríše ponemčené. Vtedy, žiaľ, ešte chýbala právna úprava tejto otázky, s čím mali výrazné problémy okresné úrady. Už v máji 1945 matričný úrad v Opole žiadal o udelenie inštrukcií týkajúcich sa polonizácie priezvisk. Riaditeľ matričného úradu v Opolí Poliwoda predložil Wojvodskému úradu právne predpisy záväzné v sliezskom kraji v predvojnovom období, ako aj tie nemecké predpisy, ktoré platili v bývalom Opolskom kraji a týkali sa rodových priezvisk. Na tejto úrovni apeloval na neúčelnosť týchto právnych noriem v poľských podmienkach.² Pretože zmenu priezviska na nemecké považovali správne orgány I. stupňa za jeden z prejavov nemeckej národnej identity, žiadosti o navrátenie pôvodného priezviska boli detailne kontrolované. Predovšetkým išlo o preskúmanie príčin, ktoré žiadateľa viedli k rozhodnutiu ponemčiť si priezvisko.³ Často sa neobmedzovali len na svedectvá zainteresovaných a úrady začali vyšetrovať ich pôvod priamo na mieste, odkiaľ pochádzali. Pretože častým javom bolo, že ženy samostatne žiadali o repolonizáciu priezviska, teda o navrátenie jeho slovanského znenia, celý proces sa predlžoval.⁴ S prvými žiadosťami o vrátenie poľských priezvisk sa ženy obracali na vtedajšie tzv. Grodské sudy (t.j. prvoinštančné sudy – pozn.red.), čo bolo v súlade s nemeckými právnymi predpismi záväznými do roku 1945.⁵

Doklady potrebné na zmenu priezviska

Pri skladaní žiadosti o zmenu priezviska bolo treba predložiť niekoľko dokumentov, a síce formulár so žiadosťou o zmenu, rodné listy všetkých členov rodiny, sobášny list manželov, potvrdenie o trvalom pobyte, číslo potvrdenia o poľskej národnosti a číslo vyhlásenia vernosti poľskému národu. Žiadosti sa prijímali od celých rodín vrátane tých s už dospelými deťmi. V prípade, že potvrdenie o poľskej národnosti prípadne podpísané vyhlásenie vernosti poľskému národu chýbalo, proces posudzovania žiadosti pokračoval ďalej. Bolo potrebné len napísať poznámku, že žiadateľ sa po ich získaní prihlási na úrade, a poskytne ich čísla.⁶

² Štátny archív v Opole (AP Op.), Vedenie mestského úradu v Opole (ZM Op.), sign. 180, k. 23, List vedenia mestského úradu v Opole adresovaný Krajskému úradu zo dňa 15. mája 1945; Ibidem k. 24, List vedenia mestského úradu adresovaný VÚ, 15. mája 1945.

³ Medzi inými boli zaznamenané nasledujúce prípady zmeny priezvisk v období Tretej ríše, príklady z okresného úradu v Opole: Weide – zamestnanec daňového úradu bol pod hrozbou straty miesta prinútený zmeniť priezvisko. Junghart – obyvateľ obce Szczedrzyk neďaleko Opole, kde sa na ponemčovanie priezvisk kládol nekompromisný dôraz. 80% obyvateľov bolo nútených zmeniť si priezvisko. (Podľa inej výpovede sa v tejto obci ku zmene priezviska pristupovalo v prípade, že sa opakovalo, napr. priezvisko Wiesiołek vtedy malo niekoľko rodín.) Neuposlušnosť sa trestalo. AP Op. Starostwo Powiatowe Opole, sygn. 389, k. 43, List starostu obce Szczedrzyk zo dňa 27.12.1946. Kühler – zmena priezviska z dôvodu materiálnej situácie. Gildner – po vstupe do armády zainteresovanému zmenili v roku 1940 poľské priezvisko, o čom sa dozvedel až v roku 1944. Knauf – priezvisko zmenené pod hrozbou nevydania dokladov potrebných na pridelenie peňažnej dávky. Kornfeld – priezvisko zmenené z dôvodu represie, ako bývalému povstalcovi.

⁴ Napríklad žiadosti rodiny Hartwing – predtým Twardowski.

⁵ Zbierka pruských zákonov. Nariadenie pruskej vlády zo dňa 3. 11. 1919 ohľadom zmeny rodinných priezvisk. § 2. Text nariadenia hovoril, že žiadosť o zmenu priezviska bolo potrebné podať na príslušnom grodskom (t.j. prvoinštančnom) súde, v obvode ktorého žiadateľ býva alebo má trvalé bydlisko.

⁶ AP Opole, Starostwo Powiatowe (SP) Koźle, sygn. 404, k. 24, Obežník okresného náčelníka v Koźle zo dňa 14. 4.1948.

V prípade, ak boli matričné knihy zničené a nebolo možné zadovážiť príslušné doklady, bolo potrebné nahradiť ich cirkevnými dokladmi po ich prednostnom overení matričným úradom. Ak by boli zničené oba zdroje informácií (cirkevné i matričné), bolo možné využiť overené výpisy z nemeckých „Familienstambuch“. V niektorých prípadoch dochádzalo ku komplikáciám medzi stranami a matričným úradom z toho dôvodu, že zainteresovaní často nepoznali poľský názov miesta svojho rodiska a matričný úrad zase nemal k dispozícii poľsko-nemecké súpisy miest a obcí.

Na jednu zmenu priezviska bolo treba poslať prinajmenšom šesť listov. Spôsobovalo to celý rad komplikácií a prieťahy vo vybavovaní záležitosti, najmä preto, že úrady často posielali nedostatočne alebo aj zle vyplnené žiadosti.⁷ Početnosť chýb rástla aj z dôvodu nepresných a nejednotných úradných formulárov na zmenu mena a priezviska. To malo za následok, že vojvodský úrad vypracoval – ako prílohu k obežníku 465/47 zo septembra 1947 – vzor jednotného formulára žiadosti o zmenu nemeckého mena a priezviska na poľské.⁸ Aj napriek tomu, ešte v marci 1948, počas kontroly Okresného starostovského úradu v meste Bytom sa zistilo, že úradníci tohto úradu pracovali s nie celkom presne premyslenými formulármi, čo spôsobovalo pochybnosti, či všetky zmeny budú uskutočnené správne.⁹ Pretože akcia polonizácie a repolonizácie mien a priezvisk bola v záujme poľského štátu, v inštrukcii pre kontrolu v oblasti zmeny a ustáľovania mien a priezvisk,¹⁰ ktorú vydalo Ministerstvo znovuzískaných území (*Ministerstwo Ziemi Odzyskanych*), sa konštatovalo, že dekrét z novembra 1945 má za úlohu vychádzať v ústety obyvateľstvu, pokiaľ chce využiť možnosť zmeny mena a priezviska, preto sa neodporúča žiadosti podobného typu posudzovať príliš prísne. Napríklad, nebolo nutné vyžadovať potvrdenie o občianstve, ak ním zainteresovaný nedisponoval a mohol preukázať jedine náhradné doklady, napr. vyhlásenie dvoch svedkov. Nebolo nutné vyžadovať ani všetky rodné listy či sobášny list v úplnom znení, pretože ich zainteresovaní väčšinou nemali, a doplnenie náležitých dokumentov spadalo aj tak do kompetencie úradov. Bolo to v súlade s bodom 5 obežníka č. 22/48 z 2. mája 1948.

Problém s menami

V zmenenej poľskej legislatíve, spomenutým dekrétom z novembra 1945, sa prvýkrát v poľskej histórii pripustila možnosť zmeny (rodných, pozn. red.)^{*} mien. V článku 10 tohto

⁷ Archiwum Państwowe w Katowicach (AP Kat.) Urząd Wojewódzki Śląski (UWŚl) wydział Administracyjno-Prawny (AP) sygn. 79, k. 70, Poznámka pre prednostu vojvodstva A.Zawadského od vedúceho administratívno-právneho oddelenia Pána Zamyslovského zo dňa 13.10.1947; Pre ilustráciu na úrade v Opole bolo na vybavenie 11 zmien priezvisk potrebné zhromaždiť 137 príloh. AP Op. SP Opole, sygn. 397 k. 33 List týkajúci sa žiadostí o zmenu mena alebo priezviska.

⁸ AP Kat UWŚl/AP sygn. 79, k. 66-67 príloha k obežníku 465/47 z 2. 9. 1947 Vzor návrhu.

⁹ Archiwum Akt Nowych Warszawa (AAN War.) Ministerstwo Ziemi Odzyskanych (MZO) sygn. 1232 a., k. 21 in. Hlásenie z lustrácií Okresného starostovského úradu v Bytome uskutočnenej v dňoch 15. 3.- 22. 3.1948.

¹⁰ AAN War. MZO sygn. 326, k. 22, Úvahy na inštrukcie pre kontrolu v oblasti zmeny a ustálenia mien a priezvisk.

dekrétu sa hovorilo, že zmenu mena možno uskutočniť vtedy, ak je na to vážny dôvod. Takýmto dôvodom, podobne ako v prípade priezvisk, bola skutočnosť, že znie cudzo (jeho cudzo znejúca výslovnosť), pribranie iného mena počas vojny, jeho zdobnená forma, forma vytvárajúca neologizmus, prípadne forma, ktorá nesie rovnaké črty ako forma priezviska. Inštitúciou, ktorá bola kompetentná uskutočniť zmenu mena, boli úrady I. stupňa. (Čl. 2, bod 5). Na základe archívneho výskumu možno jednoznačne potvrdiť, že v prvej fáze zmeny priezvisk sa krstným menám nevenovala bližšia pozornosť. Úrady sa sústredili predovšetkým na priezviská.¹¹

Pokiaľ išlo o mená, vojvodovia vyvíjali istú aktivitu, tá sa však sústreďovala len na novorodencov. A tu zohrávali špecifickú úlohu katolícki kňazi. Prednosta vojvodstva sa prostredníctvom Apoštolského administrátora Jeho Eminencie biskupa Kominka obrátil na duchovných Opolského Sliezska, a odporučil im, aby odmietli pokrstiť deti, ktorým rodičia chcú dať nemecké meno. Takúto direktívu už predtým obdržali matričné úrady. Podobne sa postupovalo aj pri uzatváraní manželstiev. Z vyšších miest prišla prosba, aby duchovní v Opolskom Sliezsku veriacich informovali, že v súlade so zákonom treba manželstvo zaregistrovať najprv na matrike, a až potom ho uzavrieť v kostole. Prednosta Sliezskeho vojvodstva gen. Aleksander Zawadzki, dovolávajúc sa porozumenia biskupa Kominka ohľadne tejto otázky, zároveň poprosil o odoslanie príslušných listov, na základe ktorých by kňazi boli povinní zapojiť sa do repolonizačnej akcie v záujme „poľského národného zreteľa“.¹²

V roku 1947 sa odporúčanie prednostu vojvodstva rozšírilo ešte o príkaz, aby matričné úrady deťom majúcim nemecké mená a priezviská, nevydali rodné listy. Rodný list bolo možné vystaviť, až keď sa dieťaťu dalo meno, ktoré rodičia vybrali zo schváleného zoznamu.

Podobné požiadavky sa týkali aj kandidátov na manželstvo; zaregistrovať manželský zväzok bolo možné, až keď si zmenili mená aj priezvisko.¹³ Aby bolo obyvateľstvo nútené dávať deťom poľské mená zo stanoveného zoznamu, nariadilo sa, že každé dieťa musí byť do troch

* Pojem „meno“ sa v texte týka rodného (prvého, krstného) mena, nie celého osobného mena (rodné meno spolu s priezviskom) (pozn. red.)

¹¹ Pozri AP Op. SP Strzelce Opolskie sygn. 214 k. 14, Pismo z Błotnicy z dnia 26. 9. 1947.

¹² AP Kat. UWŚI/Sp-Pol, (Wydział Społeczno-Polityczny) sygn. 552, k. 8 i nast. List prednostu Sliezska – Dąbrowského vojvodstva zo dňa 28. 8. 1947 adresovaný kňazovi Dr. Kominkovi, Apoštolskému administrátorovi. V ďalšom liste určenom pre Dr. Kominka, ktorý má charakter odpovede na obvinenia zo strany administrátora o údajnom zaťažení povinnosťou za rozšírenie ponemčenia sliezskeho duchovenstva zo dňa 5. 9. 1947 sa vyjadril, že prijatie a uskutočnenie postulátov prednesených vojvodským úradom sa výrazne pričiní o efektivnosť akcie na Sliezsku, ktorá bude uskutočnená s novou energiou a zápalom. AP Kat, WUŚI/Sp-Pol. sygn. 554, k. 17 ff.; AP Kat. UWŚI/Sp-Pol. sygn. 554, k. 9 Správa č. 2 o činnosti Vojvodskej kontrolnej komisie v otázkach odstraňovania príznakov nemčiny 3-8. 11. 1947. Po kontrole sa zistilo, že niektorí kňazi aj napriek zákazu uznávali pri krste deťom také mená ako Hubert či Sigfrid, vysvetľujúc, že pokiaľ si to rodičia prajú, nemožno im to odmietnuť.

¹³ AP Kat SP Bytom, sygn. 25, k. 24 f. Protokół z konferencji wójtów gmin i sekretarzy Gminnych, urzędników stanu cywilnego powiatu bytomskiego w dniu 19.08.1947.

mesiacov od narodenia prihlásené na matrike, a to bolo možné, len ak bolo nositeľom poľského mena. Ak sa tak nestalo, rodičia tohto dieťaťa mali byť – po uplynutí troch mesiacov – sankcionovaní.¹⁴

Po zintenzívnení akcie zameranej na zmeny mien a priezvisk sa očakávalo veľké množstvo žiadostí. Aby sa predišlo prípadným problémom pri ich posudzovaní, existujúce právne predpisy sa neustále novelizovali. Administratívno-právne oddelenie Vojvodského úradu v Katoviciach pripravilo pre prednostu vojvodstva projekt novely zákona o matričných spisoch,¹⁵ ktorá by mala za úlohu rozšíriť existujúce predpisy o nasledujúcu pasáž textu: „*Polští občania bývajúci na znovuzískaných územiach (Ziemiach Odzyskanych) ako aj poľskí občania, ktorí počas okupácie obývali územia násilne pripojené k Ríši, ktorí nosia nemecké mená, môžu zmenu mena nahlásiť do protokolu úradníka matričného úradu, ktorý túto zmenu zaznamená do matričnej knihy poznámkou na okraj listu.*“ Tento projekt mal byť prezentovaný v auguste 1947 na zjazde prednostov vojvodstiev vo Varšave. Zdá sa, že návrh tam musel byť schválený, alebo prinajmenšom pozitívne prijatý, keďže v októbri 1947 predstavil prednosta vojvodstva oficiálny projekt novely zákona v otázke postupovania pri zmene mien. Podľa tohto projektu by mohol zmenu mena bezplatne vykonať úradník matričného úradu v zjednodušenom konaní na návrh žiadateľa, vpísaním poznámky na okraj stránky matričnej knihy. Ako zdôvodnenie projektu sa uviedla rozšírenosť nosenia nemeckých mien poľskými občanmi, ktorí bývali na Západných územiach (*Ziemie Zachodnie*). Pozornosť sa upriamila aj na to, že poľskí občania do roku 1945 dávali svojim deťom nemecké mená proti svojej vôli, často pod rôznymi formami nátlaku z nemeckej strany. Okrem toho, podľa tvrdení v projekte, určitá časť spoločnosti dávala deťom nemecké mená, neuvedomujúc si dôsledky svojho počínania. Vo verejnom záujme by teda bolo bývalo najlepšie, čo najrýchlejšie odstrániť príčiny ťažkostí vo vzájomnom spolunažívaní spoločnosti, a síce eliminovať nemecké mená. Bolo to tým dôležitejšie, že nosenie nemeckého mena mohlo svedčiť o pronemeckých sympatiách. Takéto správanie vzbudzovalo „*sväté poľské národné cítenie*“ a mohlo tohto občana „*v očiach poľskej spoločnosti diskreditovať*“. Merateľným výsledkom novelizácie dekrétu malo byť nielen odstránenie prekážok v normalizácii spoločenského života, ale aj zníženie počtu pracovníkov potrebných na uskutočnenie zamýšľaných zmien. V neposlednom rade mali opatrenia viesť aj k urýchleniu akcie odnemčovania mien, čo bolo dôležité z hľadiska propagandy.¹⁶

¹⁴ AP Op. SP Strzelce Opolskie sygn. 114, k. 6, Wyciąg z protokołu odprawy burmistrzów wójtów i sołtysów odbytej w dniu 02.09.1947. Akcia dawania poľských mien noworodencom sa týkala tak autochtónov ako aj osôb, ktoré sem prišli z ostatných poľských území.

¹⁵ AP Kat UWŚI/AP (Wydział Administracyjno-Prawny) sygn. 76, Zagadnienia rejestracji stanu cywilnego. Pismo naczelnika wydziału B. Zamysłowskiiego dla wojewody przygotowane na zjazd wojewodów w dniu 15. 9. 1947.

¹⁶ AAN War. MZO, sygn. 326, k. 43 Projekt dekrétu Urzędu Wojwódzkiego w Katowicach; V projekte dekrétu, ktorý sa uchoval v archíve Sliezskeho vojvodského úradu I. admin.-práv. oddelenia (AP v Katoviciach), sa záväznosť navrhovaného dekrétu ohraničila do 31. 12. 1948. Naproti tomu v projekte zachovanom v archíve MZO (AAN War.) sa nezohľadnilo časové ohraničenie dekrétu. Nie je ľahké určiť príčinu prečo sa upustilo od

K listu vojvodského úradu a návrhu sliezskeho prednostu vojvodstva zaujali stanovisko Ministerstvo verejnej správy (MVS) a Ministerstvo znovuzískaných území. V oboch prípadoch ministerskí úradníci poukázali na zbytočnosť vytvárania nových právnych predpisov týkajúcich sa zmeny nemeckých mien.¹⁷ MVS, poukazujúc na právne komplikácie vyplývajúce z prípadnej novelizácie dekrétu z novembra 1945, skonštatovalo, že na základe uplynutia doby platnosti splnomocnenia vlády na vydávanie dekrétov s mocou zákona, riešenie otázky zmeny nemeckých mien by sa mohlo uskutočniť jedine cestou zákona a nie nariadením. Okrem toho, projekt zákona by sa musel vzťahovať len na územia, kde sa predpokladalo, že sa tu fenomén ponemčených mien vyskytuje masovo, to znamená Sliezske vojvodstvo a Západné územia, a nemal sa týkať tých mien, ktoré mali poľské ekvivalenty. Navyše, záväznosť takéhoto zákona by sa musela ohraničiť napr. na 5 rokov, čo by stačilo na vykonanie zmien mien v zjednodušenom konaní. V prípade osôb nosiacich cudzie mená, ktoré majú poľský ekvivalent, by bolo potrebné len zadefinovať, že v skrátených odpisoch a výpisoch matričných úradov, sa tieto mená uvedú v poľskej verzii.¹⁸

S kritikou sa stretol tiež fakt, že úradníci matričných úradov poverení vykonávaním zmeny mien, sa mali oboznamovať s príslušnými predpismi o udeľovaní poľského občianstva (právo na zmenu mien by prislúchalo iba poľským občanom) a pracovať s dokumentmi, ktoré vystavili tamojšie úrady, čo by celý proces spomaľovalo. Vlastne by to bolo opakovanie už existujúceho stavu.

Vo vyjadrení MZÚ sa však zdôrazňovalo, že nie je potrebné vydávať nové právne predpisy, keďže v prípade mien, ktoré majú poľský ekvivalent by nešlo o zmenu mena, ale len o jeho prispôbenie poľskému pravopisu, čo by bolo možné riešiť pomocou obežníka. Navrhovaný obežník by v prípade jednoduchších zmien dával väčšie právomoci matričným úradom, no v prípade celkovej zmeny mena, teda absencie jeho ekvivalentu v poľskom jazyku, by rozhodovacie právo naďalej ostalo v rukách tamojších úradov. Pričom zaujímavá veta napísaná autorom stanoviska MZÚ J. Miedwického o kompetencii úradníkov matrik: „*Vieme akým aparátom sa obsadzujú miesta na matričných úradoch, a preto dať im do rúk rozhodovanie o zásadných veciach by mohlo viesť k nežiaducemu nárastu moci.*“ S kritikou sa stretol aj avizovaný názor o masovom charaktere zmeny mien, tvrdiac, že v navrhovanom dekréte vojvodského úradu nie je zahrnutá povinnosť zmeniť meno, a preto sa o masovosti tohto javu vôbec nedalo hovoriť.¹⁹

ohraničenia záväznosti tohto dekrétu – mohli to byť oficiálne dôvody tzn. predpokladaný počet žiadostí, a tiež veľmi nízky počet pracovníkov, ale aj odpor obyvateľstva voči akcii zmien mien a priezvísk.

¹⁷ AAN War. MZO sygn. 326, k. 35 odpowiedz MAP, k. 47 odpowiedz MZO.

¹⁸ Podľa tohto navrhovaného riešenia by nemecké mená boli zaznamenané jedine v úplnom znení civilných spisov, ktoré boli vydávané oprávneným osobám (Čl.38 zákona o matričných úradoch).

¹⁹ Neznamenalo to však, že na území sliezskeho vojvodstva neexistovala idea násilnej zmeny cudzích mien. Napr.: Obvod mesta Bytom PZZ vystúpil s obširným memorandom žiadajúcim vytvorenie zákonov o povinnej zmene nemeckých mien. AP Poznań. sygn. 586 k. 201, Sprawozdanie obvodu śląskiego.

MVS vydalo obežník č.3/48 v decembri 1948, v ktorom čiastočne odpovedalo na pripomienky obsiahnuté vo vyjadrení ohľadom návrhu dekrétu zjednodušujúceho zmenu mien. Predmetom obežníka bola problematika pravopisu cudzokrajných mien a priezvisk.²⁰ Keďže mnohé národy mali spoločné mená, ktoré v minulosti prijali za vlastné, podľa tohto obežníka teda nebol dôvod na to, aby poľskí občania museli nosiť mená cudzokrajného znenia, pokiaľ existovali ich poľské ekvivalenty. S ohľadom na verejný charakter tejto otázky bolo potrebné uľahčiť zmeny mien a zrealizovať ich v zrýchlenom konaní. V rovnakom kontexte sa došlo k záveru, že „(...) *záležitosť prípadnej normalizácie dekrétu cestou poverenia úradníkov matrik zmenou mien, ktoré nemajú ekvivalent v poľskom jazyku je v štádiu zvažovania.*“ Z toho vyplýva, že napriek zásadným výhradám, plán hromadného priebehu akcie zmeny mien nebol úplne zavrhnutý.²¹

Kritika kompetencií úradníkov matričných úradov nebola bezdôvodná. Nasvedčuje tomu aj fakt, že dosť často mali problém dokonca aj s rozlíšením mien, nedokázali povedať, či sa jedná o meno nemeckého alebo poľského pôvodu.²² Okrem toho, túto situáciu neuláhčovali ani zoznamy poľských mien, ktoré matričné úrady obdržali.²³ Pre ilustráciu, ešte v novembri 1947 v meste Bytom boli v obehú zoznamy mien, ktoré obsahovali také exotické mená ako: Epifania, Eufemia, Eufrozyna, Kryspina, Sybilla, Sydonia, Hilaria, a tiež mená, z pohľadu poľského menoslovu, prinajmenšom čudné: Anatolja, Beatryca, Bada. Na tomto zozname chýbali také mená ako: Małgorzata, Danuta, Urszula a Wanda. Dokonca ani mená: Bronisław, Zbigniew, Zdzisław, Władysław, Leszek alebo Witold, ktoré sa na poľskom území tešili veľkej obľube, sa na tomto zozname nenachádzali, ako mená pravdepodobne nepoľské.²⁴ Obzvlášť nežiadúcimi menami, ktoré burcovali odnemčovacie aktivity, boli mená pochádzajúce z germánskej mytológie.²⁵ Istým prekvapením môže byť skutočnosť, že mená na poľských územiach všeobecne známe napr.: Ryszard, Christian, Janusz, Hubert, Alfred, boli na západných územiach uznané za nežiadúce.²⁶ Podobne ako mená, ktoré na ostatnom

²⁰ AAN War. sygn. 326, k. 59, Okólnik nr 3/48 z dnia 10. 12. 1948, Ustalenie pisowni cudzoziemskich imion i nazwisk.

²¹ Mohla za tým byť skutočnosť, že odporúčanie MVS z 24.09.1948 v otázke úplných výpisov z matričných kníh bola iba v doslovnom preklade do poľského jazyka. Obežník prednostu vojvodstva č. 502/48 zo dňa 28. 9. 1948 vo veci vytvorenia výpisov zo zničených matričných kníh. Śląski Dziennik Wojewódzki 1949 pozycja 315.

²² O problémoch so zamestnancami spôsobených nevyhnutnosťou výmeny kádrov v Opolskom Sliezsku hovoril pravdepodobne prednosta vojvodstva na zjazde prednostov vojvodstiev vo Varšave v auguste 1947 AP Kat sygn. Bez, k. 63, List administratívno-právneho odd. adresovaný hlavnému oddeleniu pripravený na zjazd prednostov vojvodstiev.; Už R. Lutman v liste pre VÚ predniesol, aby na interné použitie boli úradom zaslané iba 3 zoznamy mien kvôli tomu, aby sa predišlo nedorozumeniam. AP Kat UWŚI/Sp-Pol sygn. 554, k. 12, Sprawozdanie nr 3 z kontroli powiatu lublinieckiego odbytej 12. 11. 1947.

²³ Prvý zoznam, zaslaný okresným úradom bol zoznam z 20. 5. 1946 č.Pra III-2/46, ktorý nahradil nový zoznam mien VÚ č. AP III11-9/47. Staré zoznamy bolo treba odolať na VÚ do dňa 5. 12. 1947, čo malo byť pravdepodobne prevenciou proti chaosu na úradoch. AP Op. SP Opole, sygn. 208, k. 25.

²⁴ *Dziennik Zachodni* z dnia 14.11.1947, O imionach.

²⁵ AP Op. SP Strzelce Op. sygn. 114, k. 4, Okólnik starosty nr 51/47 z 01.09.1947 w sprawie wzmagania się niemczyzny.

²⁶ Napríklad po výzve zmeniť meno Hubert, otec zvolil pre syna meno Ryszard, ktoré však nemohlo byť použité, pretože podľa pracovníka VÚ Zamysłowského išlo o cudzoznejúce meno. AP Op. SP Opole, sygn. 390, k. 213.

území Poľska neboli považované za cudzie, napr.: Waldemar, Renata, Manfred, Luiza, Rudolf, Norbert, Artur.²⁷

Nielen správne orgány na úrovni obcí a miestnych úradov, ale i matričné úrady v okresoch mali problém s menami a ich klasifikáciou. Napríklad okresný úrad v meste Kędzierzyn poslal vojvodskému úradu sťažnosť na niektorých úradníkov kontrolujúcich dokumentáciu súvisiacu s menami. V máji 1946 bol na matričný úrad v tomto meste zaslaný zoznam slovanských a v Poľsku najrozšírenejších mien, ktorý používal matričný úrad počas akcie repolonizácie priezvisk a pri registrácii dávania mien deťom. Okrem toho, vojvodský úrad vracal žiadosti zahŕňajúce také mená ako: Edward, Rajmund, Robert, August a iné, ktoré sa na tomto zozname nachádzali, a žiadal o ich zmenu, keďže predpokladal, že pôvod týchto mien je nemecký.²⁸

Zdalo sa, že akcia zmeny mien bude jednoduchá, ale neočakávaná reakcia sliezskej spoločnosti dávala tušiť, že to tak nebude. Keďže obyvatelia Sliezska odmietali zmeniť niektoré mená, správne orgány boli nútené ich postoj akceptovať. V septembri 1947 uznali, že Norbert je poľské meno, a nielenže nepodliehalo zmene, ale mohlo byť dávanej aj novorodencom.²⁹ Taktiež mená Gertrúda a Hubert, rozšírené medzi sliezkym obyvateľstvom, neboli považované za nemecké. Administratíva bola teda nútená pripojiť meno Hubert k tolerovaným menám, ktoré nemuselo byť zmenené, ale nemohlo sa dávať v rámci akcie polonizácie mien, a ani novorodeným deťom.³⁰

Hoci právne uskutočnenie zmeny mena nebolo komplikované, pretože inštitúciou oprávnenou v tejto veci boli starostovské (miestne) úrady, táto akcia nebola veľmi populárna. Spoločnosť totiž kategoricky odmietala zmenu mien, pretože vychádzala z presvedčenia, že ak bolo meno dané dieťaťu pri krste, pre veriace spoločenstvo ostalo viac nedotknuteľné.³¹ Znamenalo to,

Ešte v roku 1949 na zoznamoch chýbalo meno Janusz, ktoré sa na poľskom území hromadne používalo. AP Kat. UWŚI/ SP-Pol. sygn. 556, k. 171. S touto záležitosťou vystúpila *Trybuna Robotnicza*, na ktorú sa, napísaním sťažnosti na zamestnanca VÚ, obrátil otec novorodenca.

²⁷ AP Op. SP Opole sygn. 389 imiona zakazane; AP Op. SP Grodków sygn. 222 Wnioski o zmianę imienia i nazwiska

²⁸ AP Op. SP Koźle. sygn. 183, k. 23 Pismo SP w Kędzierzynie do Urzędu Wojewódzkiego z dnia 6. 10. 1947.

²⁹ AP Op. SP Opole sygn. 397, k. 229, Pismo SP w Opolu z dnia 18. 9. 1948.

³⁰ AP OP. SP Opole, sygn. 214, k.- Pismo z gminy Ujazd do UW w Katowicach z dnia 18. 11. 1947; AP Op. SP Opole, sygn. 400. k. 30, Pismo SP w Opolu z dnia 25.11.1948. Podobné mená boli: Albert, Artur Gaspar, Hugo, Kandyt, Kastor, Kilian, Konrad, Kryspin, Leander, Maksym, Adelajda, Robert, Teobald. Tieto mená boli teda pripojené k menám rozšíreným na poľskom území, a nebolo treba ich meniť, ale podľa rozhodnutia zo dňa 24. 3. 1949 ich ani nebolo možné dať v akcii polonizácie, ani deťom na matričnom úrade. AP Op. SP Głubczyce, sygn. 154, k. -, Załącznik nr 2 „Spis imion używanych w Polsce, których nie należy rugowa i z których strona może na wyraźne życzenia dokonac ewentualnego wyboru”.

³¹ AP Gliwice, SP Gliwice, sygn. 213, k. 88 Sprawozdanie Urzędu Gminnego w Kamieńcu do Starostwa Powiatowego w Gliwicach z dnia 23. 3. 1948; AP Op. SP Opole sygn. 387, vec vrátenia priezviska rodine Sieger. Syn žiadateľky, Wilhelm Sieger kategoricky odmietol zmenu mena, žiadal iba o vrátenie priezviska; AP Op SP Op. sygn. 390, Žiadosti o polonizáciu priezvisk: Rodina Kühler Hilda Maria - Maria, Alfred Antoni - Antoni, Gerard Paweł - Paweł; Výnimkou bolo meno Adolf, ktoré bolo menené bez väčších prekážok. AP Op SP sygn. 395 k. 21.

že aj osoby ochotné pristúpiť na zmenu mena boli vystavené tlaku okolia. Napríklad na úrade v Opole jeden z predvolaných rodičov sa vyjadril, že deťom nezmení mená, ktoré im boli dané pri krste, pretože nechce, aby ho susedia vysmiali. Navyše, takáto nevyhnutnosť a nátlak neexistovali ani za hitlerovských čias, keď sa poľské mená meniť nemuseli. Jediným ústupkom, na ktorý bol tento rodič ochotný pristúpiť, bola zmena poradia mien, a to z Herbert Wincenty na Wincenty Herbert a z Arnold Józef na Józef Arnold.³² V mnohých prípadoch sa v snahe zabrániť zmene celého mena rezignovalo na časť zložených mien. Toto počínanie neušlo pozornosti správnych orgánov, ktoré tieto praktiky následne zakázali. Podľa záväzných právnych predpisov bolo potrebné v prípade zloženého mena napr.: Gerard Walter Józef zmeniť mená Gerard a Walter ponechávajúc bez zmeny iba meno Józef, na konečné meno Jerzy Walenty Józef, alebo v prípade ženských mien z Hildegardy Márie na Helenu Máriu. V rámci zmeny mena nebolo možné jedno meno vypustiť, napr.: Wolfgang Józef a ponechať len Józef.³³

Nútená zmena priezviska

V dekréte z novembra 1945 ako ani v žiadnom inom poľskom zákone nebola zmena cudzo znejúceho priezviska povinná. Neexistoval tiež žiadny katalóg trestov súvisiacich s odmietnutím zmeny priezviska alebo mena. Všetky inštrukcie pojednávajúce o použití nátlaku voči osobám, ktoré odmietli zmenu mena či priezviska, boli vydávané tajne, prípadne ústnou formou počas konferencií a školiteľských zjazdov. Tak bolo aj v prípade gliwického starostovského úradu, kde počas konferencie nezjednotených organizácií v marci v roku 1948 bola prejednaná otázka repolonizácie, predovšetkým zmeny mien a priezvisk. Okres mal približne 80 – 82 tisíc obyvateľov (z toho asi 70% autochtónov) a predpokladalo sa, že okolo 15 tisíc z nich má nemecké mená a priezviská. Dokonca deti sliezskych povstalcov mali nemecké mená napr.: Hernemegilda, Horst, Edeltraut. Úradníci si boli vedomí nevyhnutnosti zahájenia odnemčovacích činností spojených s cieľmi repolonizčnej politiky, avšak vedúci úradu bol proti použitiu represíí. Viac si sľuboval od rozumného prístupu k verejnosti. Znamenalo to, že sa chcel k obyvateľstvu okresu správať s pochopením, čo mu však nebránilo „z dobroty srdca“ odporúčať: *„Vybavíme to, ale máš nemecké meno a bude lepšie keď si ho zmeníš, lebo ku šťastiu ti ho netreba....“* Súdciac podľa vzťahov, značná časť obyvateľstva pristúpila na tento „srdečný“ návrh a požiadala o zmenu mien a priezvisk.³⁴

V období prvých zmien priezvisk, t.j. od polovice r. 1945 do konca roku 1947 si možno všimnúť podávanie žiadostí o vrátenie predošlého znenia priezviska, čo bolo spojené

³² AP Op. SP Op. sygn. 410, k. 223, 226-227, Sprawa rodziny Buhl (zmiana pisowni nazwiska).

³³ AP Op. SP Strzelce Opolskie, sygn. k. 21, Pismo Starosty Powiatowego do wszystkich USC z dnia 6. 10. 1948.

³⁴ AP Gliwice, StP Gliwice, sygn. 212, k. 38 f. Stenogram z konferencji Urzędów niespolonych odbytej 2. 03. 1948 w starostwie powiatowym w Gliwicach.

s procesom verifikácie, najmä prostredníctvom Wojvodskej kontrolnej komisie³⁵, alebo aj snahou dostať mužov zo zajateckých táborov. Tieto osoby boli pravdepodobne prinútené, pred tým ako získali potvrdenie o poľskej národnosti, zmeniť si priezvisko.³⁶

Od roku 1947, z dôvodu urýchlenia a dosiahnutia masovejšej účasti na akcii, sa používal nátlak formou listu, v ktorom boli nositelia nemeckých priezvísk vyzývaní k ich zmene.³⁷ K podobnému typu aktivít sa významne pričínala aj kontrola matričných úradov³⁸ a prihlasovacích kancelárií, ktorú vykonávali úradníci Wojvodského úradu v Katoviciach počas služobných výjazdov. Odrazilo sa to na veľkom počte nových žiadostí podaných v predmetnom období, na základe čoho možno predpokladať, že na zainteresované osoby bol vyvinutý nátlak. S cieľom uskutočniť zmeny sa používal aj iný druh donucovacích prostriedkov, a síce, že osoby s nemeckým menom alebo priezviskom nemohli vybavovať svoje záležitosti na úradoch. V tomto prípade sa vychádzalo z nariadenia prednostu vojvodstva z roku 1947.³⁹ Už v októbri 1947 obecné úrady v Strzelcach Opolskich, Kielczy a Zawadzkich, odmietali vydávať osobám s nemeckým menom alebo priezviskom potravinové bony.⁴⁰ Taktiež, vedúci Okresného starostovského úradu v Prudniku v januári 1948 nariadil, že osoby, ktoré majú nemecké mená a priezviská, alebo tieto údaje sú v nemeckom prepise, nesmú byť obslužené, a ich započaté administratívne záležitosti majú byť zmrazené, až kým zainteresovaní nepodniknú náležité kroky vo veci priezviska.⁴¹ Po tom ako sa s týmto nariadením oboznámili všetci vedúci oddelení na úrade, a následne všetci vedúci Nezjednotených úradov (*Urzędy Niezespalone*) sa v týchto inštitúciách zaznamenal výrazný nárast žiadostí. Mesačne ich prišlo približne 300 a týkali sa okolo 600-800 osôb. Geografická poloha Okresného starostovského úradu v Prudniku v tzv. prihraničnom pásme (*strefa nadgraniczna*)^{**}, bola využitá na vydanie nariadenia o tom, že k potvrdeniam o poľskej národnosti musí byť priložená aj fotografia, a tiež identita potvrdená v prihlasovacej kancelárii. Takéto potvrdenia mohli obdržať len osoby s poľskými menami a priezviskami, čo tiež malo vplyv na nárast žiadostí.⁴² Odhliadnuc od rôznych ohlasov, časť obyvateľstva nesúhlasila so zmenou priezviska. Vtedy sa dostávali na „zoznam odporcov“, ktorý sa posielal na spoločensko-politický referát miestneho úradu alebo tiež, v súlade s nariadením prednostu

³⁵ Napr.: bývalí členovia NSDAP boli preverovaní Wojvodskou kontrolnou komisiou v Katoviciach. J. Misztal, Weryfikacja narodowościowa na Śląsku Opolskim 1945 – 1950, Opole 1984, s. 145.

³⁶ AP Op. StP Kozle, sygn. 192, k. 12 u. 27, Žiadosť z 4. 12. 1946 o zmenu priezviska – rodina Goliath; Žiadosť rodiny Thomalla z 4. 12. 1946 o zmenu písania priezviska.

³⁷ AP Op. SP Strzelce Opolskie, sygn. 114, k. 42 Pismo gminy Otmęt do starostwa powiatowego w Strzelcach Opolskich z dnia 23. 11. 1947.

³⁸ AP Op. SP Strzelce Op., sygn. 114, k. 11.

³⁹ Okólnik Wojewody Nr. 465/47 z 2. 9. 1947.

⁴⁰ AP Op. SP Strzelce Op., sygn. 214, k. 17, Pismo starosty do Urzędu Wojewódzkiego z dnia 29. 10. 1947.

⁴¹ AP Op. SP Prudnik, sygn. 85, K-, Pismo okólne starosty powiatowego w Prudniku z dnia 16. 1. 1948.

^{**} V zákone o ochrane hraníc Poľskej republiky (čl. 9) sú definované tieto zóny: pás hraničnej cesty (pas drogi granicznej), má 15 m, a prihraničné pásmo (strefa nadgraniczna), má 15 km (pozn. red.).

⁴² AP Op. SP Prudnik, sygn. 85, k. -, Pismo starosty powiatowego w Prudniku do Wydziału Społeczno-Politycznego UW w Katowicach z dnia 20. 3. 1948.

vojvodstva, boli osobne predvolaní.⁴³ Takéto radikálne postupy možno vysvetliť na základe odporúčaní prednostu Sliezskeho vojvodstva. V septembri 1947 všetci úradníci, ktorí sa počas úradného výkonu stretli s nositeľmi nemeckých mien a priezvisk boli povinní v mene úradu napísať žiadosť o zmenu priezviska vzhľadom na meno takéhoto žiadateľa. Boli tiež povinní doložiť všetko vynaložené úsilie na naklonenie takejto osoby, aby sa podujala na príslušné kroky k odnemčaniu.⁴⁴

Z analýzy pramenných materiálov vyplýva, že časť obyvateľov si želala svoje priezvisko len prispôbiť poľskej gramatike a pravopisu.⁴⁵

Vydaté ženy

Závažným problémom pre štátnu správu západných území, ktorý výrazne brzdil proces odnemčovania mien a priezvisk, bola otázka priezvisk a mien osamelých matiek vychovávajúcich deti. Na území Tretej ríše, ktoré bolo pripojené k Poľsku, bol veľkým problémom nedostatok mužov. V 6 rodinách z desiatich absentoval muž v produktívnom veku. Spôsovalo to nielen závažné ekonomické a sociálne problémy, ale neprialo to ani započatej repolonizačnej politike, a predovšetkým politike odnemčovania mien a priezvisk na západných územiach.⁴⁶

V sliezskej vojvodstve sa stávali prípady, keď matky spolu s deťmi požiadali počas neprítomnosti muža o zmenu mien i priezviska. Bola to komplikovaná právna situácia, keďže chýbali jasné pravidlá, ako sa mali podobné žiadosti posudzovať. Podľa platného práva bolo povinnosťou ženy prijať mužovo priezvisko. Deti splodené počas manželstva dostali priezvisko svojho otca a manžela ich matky. Za takýchto podmienok nebolo jednoznačné, či vydatá žena môže požiadať samostatne o zmenu priezviska.⁴⁷

V praxi to mohlo znamenať, že ona a deti by nosili iné priezvisko ako zvyšok rodiny, a dokonca ako manžel a zároveň otec detí.

Na žiadosť sliezskeho prednostu úradu vydalo Ministerstvo spravodlivosti právny výklad platného právneho predpisu, v zmysle ktorého vydatá žena nemohla mať iné priezvisko ako jej manžel. Jedinou prípustnou výnimkou mohla byť situácia, keď sa žena rozhodla ponechať si svoje predošlé priezvisko, čo však muselo byť jasne uvedené v sobášnom liste. Takýto

⁴³ AP Op. SP Prudnik, sygn. 85, k. -, Sprawozdanie Zarządu Gminy Śmieć za luty 1948.

⁴⁴ AP Kat. UWŚl/ AP sygn. 79, k. 61, Okólnik Wojewody śląskiego Nr 465/47 z dnia 2. 9. 1947.

⁴⁵ AP Op. StP Brzeg, sygn. 52, k. 12, Pismo zarządu gminy w Karłowicach do starostwa powiatowego w Brzegu z dnia 14. 6. 1949.

⁴⁶ Kowalski, Z. *Węzłowe problemy historii Śląska Opolskiego w Polsce Ludowej*. Materiały pomocnicze, Opole 1984, s. 7-8.

⁴⁷ AAN War MZO sygn. 326 k. 6, Pismo wojewody śląskiego do MZO z dn. 23.05.1946. V tomto konkrétnom prípade sa jednalo o Kláru Neuhoř z opolského okresu, ktorá za manželovej neprítomnosti požiadala o zmenu priezviska svojho i priezviska detí.

výklad záväzného predpisu znamenal, že vydatá žena musela súhlasiť so zmenou priezviska aj vtedy, keď bol manžel prítomný a samotná zmena sa realizovala v rámci akcie odnemčovania na základe dekrétu z novembra 1945. V súlade so zákonom mohla dokonca odmietnuť prijať manželom zmenené priezvisko.

Existujúca právna situácia nepripúšťala samostatné podanie žiadosti o zmenu priezviska zo strany manželky. V konkrétnom, prednostom vojvodstva posudzovanom prípade, ministerstvo odporúčalo, že v prípade, ak sa manžel nevrátil z vojny a existuje opodstatnené podozrenie, že padol, zainteresovaná žena by sa mala obrátiť na súd, aby ten uznal jej muža za mŕtveho. Po získaní náležitých dokumentov bude môcť ako vdova požiadať o zmenu priezviska pre seba i svoje maloleté deti.⁴⁸

Táto odpoveď z ministerstva vojvodský úrad neuspokojila. Keďže osamelé ženy nemohli podať žiadosť o zmenu mien a priezvisk, vojvodský úrad prejavil neobyčajne veľkú inovatívnosť. Okrem iného sa vo Vojvodskom úrade v Katovicich uvažovalo nad prípravou takého dekrétu, ktorý by osobám ostávajúcim v národnostne zmiešanom zväzku, umožnil rozvod z dôvodu nemeckej národnosti partnera.⁴⁹ Ako príčinu rozvodu bolo možné uviesť, že nemecký manžel sa najčastejšie zdržiaval v Nemecku a nehodlal sa vrátiť do Poľska. Rozvod bolo možné podložiť tiež trvalým rozkladom manželského spolužitia, a aj zastavením finančnej podpory deťom.

Napriek „tvorivému novátorstvu“ a vynaliezavosti Vojvodského úradu v Katovicich, do marca 1947 vydaté ženy nemohli samostatne podať žiadosť o zmenu priezviska. Takéto oprávnenia im boli udelené až na základe Obežníka MZÚ č. 21/47 z marca 1947.⁵⁰ Po rozvedení manželstva a priznaní plných rodičovských práv získali aj právo samostatne podať žiadosť o zmenu priezviska svojich neplnoletých detí.

Spomínaná zmena právneho stavu mohla nastať v dôsledku aktivít MZÚ z januára 1947, keď sa toto ministerstvo obrátilo na Ministerstvo spravodlivosti vo veci objasnenia otázky, či vydatá žena počas trvania manželstva má právo samostatne požiadať o zmenu alebo prispôbenie priezviska, presnejšie, či by bola by táto možnosť prípustná v súvislosti s čl. 17 zákona o rodine. Konkrétne išlo o autochtónky, ktorých manželia sa nevrátili z vojny, a ony nechceli nosiť nemecké priezvisko.⁵¹

⁴⁸ AAN War, MZO sygn. 326 k. 3 Rękopis odpowiedzi udzielonej UW w Katowicach dnia 3. 6. 1946 na pismo UW z dnia 23. 5. 1946 i dotyczącego zmiany nazwiska tylko przez żonę.

⁴⁹ AP Kat, UWŚI/ AP sygn. 76, k. 49, V zbierkach k. 50 – 51 sa nachádzajú takmer nečitateľné rukou písané poznámky s podobným charakterom obsahu. Vyplýva z nich, že rozhodujúcim argumentom v otázke ponechania vydatých žien v Poľsku bola nízka hustota obyvateľstva, ako aj vojenské straty na civilnom obyvateľstve.

⁵⁰ AP Kat. UWŚI/AP sygn. 9; k. 13, MZO Departament Administracji Publicznej, Warszawa 11. 3. 1947. L dz. 1434/II/A/3/5/47.

⁵¹ AAN War. MZO sygn. 326, k. 13, Schreiben des MZO an das Justizministerium vom 29. 1. 1947.

Zmenu stanoviska centrálnych úradov je možné chápať ako prejav snahy o zintenzívnenie akcie odnemčovania, ktorá bola dôsledkom vyostrenia medzinárodnej situácie na jar v roku 1947. Takéto zmeny v interpretácii právnych predpisov boli umožnené politickými premenami, ktoré nastali v Poľsku po zmarených voľbách do Snemu v januári 1947.

V praxi išlo o snahu zmeniť priezvisko celej rodiny. V rámci archívnych výskumov sa nepotvrdilo hromadné podávanie žiadostí zo strany osamelých matiek. Práve naopak, častým argumentom odmietnutia zmeny bola neprítomnosť manžela a nemožnosť zmeniť priezvisko detí.⁵² Ženy nechceli žiadať o rozvod alebo o potvrdenie, že ich manžel je mŕtvy, a často tvrdili, že to je práve to jediné, čo im po ňom ostalo.⁵³ Nakoľko stanovisko žien bolo nekompromisné, vojvodský úrad musel čiastočne rezignovať na nútenie do zmeny priezviska a mena. Na základe obežníka č.456/47 zo dňa 2. 8.1947 si mohli ženy, ktorých manželia boli v zajatí, dočasne ponechať priezvisko dovtedy, kým sa ich muži vrátili, alebo kým nedošlo k rozvodu.⁵⁴

V prípade úplných rodín však jedným z požadovaných dokumentov na zmenu priezviska bol aj súhlas manželky s touto zmenou. Taktiež plnoleté deti boli povinné predložiť takéto doklady alebo prejať súhlas so zmenou priezviska.⁵⁵

Dôsledky

Akcia odnemčovania mien a priezvisk v Sliezske sa výrazne odrazila na vnútornej organizácii tamojších rodín. Činnosť a nátlak úradov spôsobili, že v niektorých rodinách sa pretrhla tradícia dávania vyššie spomínaných mien. Stávalo sa tiež, že v dôsledku administratívneho postupu niektoré rodové vetvy v rámci akcie odnemčovania prijímali priezviská iné ako by to vyplývalo z ich tradície a rodinných vzťahov. Táto akcia sa pričínala aj o vnútorné rozdelenie rodín, a taktiež mala výrazný vplyv na prejavy nevôle voči vtedajšiemu správnomu aparátu a poľskému štátu. Prostredníctvom nátlaku na rodiny, a v neposlednom rade ich šikanovaním a trestaním, sa sliezskeму obyvateľstvu v povojnovom období skomplikoval návrat do starých koľají. Týkalo sa to tak sliezskeho ľudu, tzv. autochtónov, ako aj prisťahovalcov. Akcia odnemčovania mien a priezvisk zasiahla Slezanov, aj obyvateľstvo, ktoré už celé pokolenia nosilo nemecké priezviská. Rozhodujúcim prvkom v tomto prípade bolo cudzie znenie nemeckého priezviska alebo mena, či miesto bydliska. Akcia odnemčovania

⁵² Napríklad prípad Małgorzaty Biller – odmietnutie zmeny priezviska detí z októbra 1947 a odmietnutie zmeny priezviska samotnou žiadateľkou v apríli 1948; Prípad Marty Falkenhorst: žiadosť o zmenu 25. 9. 1947, odmietnutie zmeny priezviska detí z októbra 1947, odmietnutie zmeny priezviska matky – apríl 1948. AP Op. SP Strzelce Opolskie sygn. 211, k. 61-62 i 65-67.

⁵³ AP Op. SP Opole, sygn. 387, k. 19 i 20. Zapytanie starostwa z dnia 19. 3. 1947; AP OP. SP Opole sygn. 392 k. 280 Sprzeciw Anny Kauf.

⁵⁴ Toto odporúčanie bolo potvrdené listom VÚ AP v domnienke, že obežník z augusta 1947 bol vykonávaný nepríslušne a nesprávne. AP Kat UWŚI/ AP sygn. 79, k. - .

⁵⁵ AP OP. SP Kędzieżyn sygn 183, k. 18, Pismo starostwa powiatowego z dnia 30. 5. 1947

a povinných zmien mien a priezvisk sa vzťahovala výlučne na obyvateľov západného územia Poľska. Na zvyšných poľských územiach podobná akcia nikdy neprebehla.

preložila Mgr. Veronika Harmatová

Dr Małgorzata Świder pôsobí na Katedre sliezskej histórie Univerzity v Opole. Zameriava sa na dejiny Sliezska, poľsko-nemeckými vzťahmi po druhej svetovej vojne ako aj dejinami Nemecka a európskej integrácie.

Podrobnejšie: <http://historia.uni.opole.pl/show.php?id=39&lang=pl&m=1>